

Іван Мірчук

НАПРЯМНІ УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ

На правах рукопису.

-oOoOc -

1946

Видання Українського Вільного Університету
в Мюнхені

І. Мірчук

Напрямі української культури.

Якщо підемо слідами Шпенглера та розглядатимемо культуру як живий організм, що приходить на світ розвивається та згасає, що має своє власне, своєрідне обличчя, мимоволі будемо приневолені приділитися bliще цим знайомим нам вже рисам нашої культурної творчості та на підставі фізіогномічної аналізи поробити відповідні висновки. Бо і українська культура зі своїми багатимикладами головно з часів нашої славної та цікавішої як сучасність миттєвості показує такі характеристичні та маркантні притаманности, що на підставі цього матеріалу можемо куди легше зрозуміти деякі явища і порів'язати з нашою минулого а рівночасно також поробити дальші закінчення на майбутнє. Блище знайомство з психічною структурою нашого народу та основними тенденціями у його творчості важне не тільки для українців згідно з звітом українського Сократа - Сковороди; воно не менш важне для чужинців, що цікавляться питаннями європейського союзу, бо воно дає можливість краще розуміти та ясніше бачити дуже складні відносини в цьому просторі а окрім цього зберігає їх від важких помилок, що є вислідом цієї, по нинішній день ще дуже поширеної тези про національну одностайність, психічну гомогенність та економічну суцільність східної Європи. Мене не цікавить ні політична, ні господарська роль нашої країни в європейському концерті; тут на першому місці стоїть месіаністична ідея, себто призначення нації та її участь в духовому житті славянського світу.

Вже при розгляді головних елементів українського світогляду, а звернувши увагу на деякі факти, які дуже різко відмежовували нас від північних та східних сусідів, пхали нас увесь час в обійми західної Європи, що знаших земель створили терен експансії духо-

вих течій заходу і тим самим поклали на нас обов'язок бути посередниками в передачі культурних цінностей окциденту народам європейського оренту. Бо в цілій історії нашого народу починаючи з перших його виступів в історичному калейдоскопі Європи аж до часів найногішої світової катастрофи бачимо незвичайно ясну, а б навіть сказав, яскраву західню орієнтацію, яка мимо геополітичного положення цієї землі на окраїнах європейського світу, ніколи, навіть в часи найбільшої руїни не затрачувала живого органічного зв'язку з культурними центрами заходу, а виринаючи там ідеї переносила негайно у східні простори.

Вже перша вістка про Київську Русь показує нам її у дипломатичних стосунках з західноєвропейською державою. В Бертінській Хроніці читаємо під датою 18 травня 839 р. що цар Людвіг прийняв в Інгельгеймі посольство візантійського імператора Теофіла, в якому брали участь мужі, що себе і рід свій називали Росами /кві се ід ест гентем суам Рос вокарі діцебант/. З великою правдоподібністю можемо сказати, що термін "Рос" криється з пізнішою назвою "Україна", та що відпоручники цієї держави приїхали на сам період до Царгорода а пізніше йдучи за притаманним нахилом до мандрювання потягли з грецьким посольством на захід, щоби придивитися світу. Велика княгиня Ольга, що прийняла христову віру з заходу, послав в р. 960 посольство до німецького царя Оттона I та просить його, прислати до Києва латинських священників. Залишаючи на боці це, що крок Ольги був дуже зручним дипломатичним потягненням у стосунках з Візантією, дальше, що він не мав ніяких практичних наслідків, факт залишається фактом, що прохання Ольги було сповнене та що відповідне посольство з Німеччини з Адальбертом на чолі вибралося у далеку дорогу на схід. Що наші князі прийняли христову віру з Візантії, це можна пояснити географічними, політичними та господарськими причинами. Одначе помімо цієї церковної ~~каркошкої~~ залежності від Констан-

тинополя виступає вже за часів Володимира Великого а ще в більшій мірі за панування Ярослава Мудрого зовсім недовозначне змагання, звязати себе при допомозі династичних стосунків з західними державами а цим самим брати участь у культурному процесі цілої Європи. Політика Ярослава спрямована на захід спиралася на факті, що дочки його віддалися за королів французького, малярського, польського та норвежського а сини брали собі за жінок доньки німецьких марграфів та герцогів. Вислідом цієї політики унезалежнення себе від сходу, від Візантії було назначення київським митрополитом ученого автохтона, руського монаха Іларіона в супереч котеперішній традиції, згідно з якою на чолі київської церкви стояв усе грек. Найстарший син Ярослава Ізяслав веде переговори з королем Генрихом IV, що був жонатий на дочці великого князя київського Всеволода - пізніше з Папою римським Григорієм VII, мючи у плані ближчий звязок з Ватиканом. Таких прикладів можна би навести куди більше, але усі вони тільки підтверджують факт, що київські князі помимо географічного положення їхньої території та великого віддалення від західної Європи провадили увесь час європейську політику не зважаючи на сусідство та безперечно сильні впливи східноримської імперії. Після остаточного зірвання усяких стосунків між Римом та Візантією в XI стол. нашим землям дісталася від долі велика місія, важливе призначення зібрати в одну цілість східні і західні культурні впливи та дати світові нову їх синтезу. Саме в перших початках нашої держави бачимо цілком виразне змагання наших великих князів, щоби не тільки придбати власній державі усі здобутки дуже великої візантійської культури, але рівночасно при допомозі сильного зближення до духовости заходу зробити з Києва важний осередок самостійної культурної творчости.

Після завоювання східно-українських земель татарами в XIII ст. перебирає Галицько-Волинська держава провід в українській політиці.

Висунена з природи найбільш на захід підлягала вона кули сильнішим впливам європейської культури, чим інші наші землі. В архітектурі переважає романський стиль, латиноська мова стає одиноким засобом розуміння в публичному житті. Ця інфільтрація заходу не обмежується тільки на Галичину і Волинь, вона сягає даліше і на західні наші землі, де старається вона як не усунути, то принайменше сильно обмежити візантійські впливи.

Прилучення наших земель до Литовської держави відбулося на загаль мирним шляхом без ніяких надзвичайних потрясень. Під політичним оглядом Литва мала сильну перевагу, але культурно Україна стояла кули вище від ошого завойовника - явище, яке повторяється пізніше в XVII стол., коли Україну захопила Москва. Навіть після польсько-литовської унії Україна зуміла заховати своє передове становище на полі культури в межах нової держави, де вона ще більше підпадала під західньо-європейські впливи. Магдебурзьке право, основа міського самоврядування, було відоме вже раніш на наших землях; Володимир отримав його в р. 1324, Сянйк в р. 1339. Одначе в XV стол. захоплює цей організаційний принцип наші східні землі і доходить до Києва, де зумів він захопитися аж до XIX стол. Німецькі та італійські мистці та ремісники з'являються великими гуртами у наших городах і залишають інтересні та цінні сліди своєї діяльності. Українська молодь не зважаючи на ніякі перешкоди, з захопленням тягне на захід на німецькі, італійські та французькі високі школи, шоби придбати там знання перешипити пізніше на рідну землю. Це цілком зрозуміле річ, що усі нові ідеї, які викликали дуже сильні потрясення в європейському житті, переносилися вельмою молоддю на українські землі і поширювалися серед нашого громадянства. Таким способом гуманізм, відродження, реформація та протиреформація прийшли - хоча з деяким опізненням - на наші степи і цим самим зв'язали нас з культурним життям Європи, між тим коли на

півночі і на сході від нас ці духові течії цілком невідомі.

В почуванні своєї духової спорідненості з заходом, українське громадянство не ставить ніяких перешкод поширенню реформації, хоча розуміє воно дуже добре, що усяке ослаблення і так не дуже крипкого становища православної церкви в Польщі може принести тільки національну шкоду а усуваючи одинокую охорону перед єзуїтсько-полонізаційними посягненнями причинитися до загибелі цілого народу. З цих самих настроїв та симпатій для заходу вишлює також унійний рух, якого провідники не думали тільки про власні користи і вигоди а руководились міркуваннями загальної натури. Коли після упадку Константинополя Москва, або третій Рим, як вона себе залюбки називала, стала осередком східної церкви, українські єпископи стояли перед дуже поважним вибором між варварською на їх думку Москвою а західним культурним центром Римом, рішились в користь цього останнього. Розглядаючи це явище під аспектом національно-українських інтересів, мусимо погодитися з Липинським, що представники унії були прихильниками самостійницьких національних змагань, мігтим коли консервативний табор з Вишнєвським на чолі волів шукати підтримки у православної Москви. Для обосновання цього твердження можна навести факт, що саме найбільш енергійний пропатор ідеї церковної унії, митрополит Іпатій Потій захищав усе права української мови і тому своєю присягу вірності римському папі склав у рідній мові, хоча латину знав він досконало. Віддаючи себе під опіку могутнього папи римського прихильники унії сподівалися, що здобудуть для своєї церкви в межах Польщі повну рівноправність з католицьким кліром і тим самим захоронять культурну незалежність українського народу. На жаль їхні надії не оповдалися, бо польські урядові чинники використовували церковне зближення для власних імперіалістичних цілей а їхня авангарда єзуїти старалися при допомі

релігії спольонізувати провідну верству українського народу і тим самим захопити прохід у східній Європі.

Цю саму західну орієнтацію виказують цехові організації українського міщанства у таких містах як Львів, Луцьк, Київ т.и., так звані братства, які побіч своїх чисто станових інтересів звертали велику увагу на церковні та релігійні справи. Одну з останніх своїх цілей, а саме піднесення освіти широких кол громадянства думали вони осягнути при допомозі модерного навчання спертого на західних взірцях, та у школах де побіч старославіянської та грецької мови вчили теж латини і реторики. Братства виходили з цілком правильного założення, що успішна боротьба з могутнім ворогом можлива тільки при риванню цієї самої зброї, якою користується він та що наступні бзуїтів дестся відперти лиш при допомозі високої освіти та відповідної ораторської культури. Розуміли це теж дуже добре представники польської державної влади і не дозволяли на навчання у братських школах таких предметів як латина і реторика, на що потрібні були окремі королівські дозволи.

Найвизначнішою установою цього типу була безперечно київська братська школа, пізніше академія, що за старанням митрополита Петра Могили стала найвизначнішим духовим осередком не тільки України, але взагалі цілої східної Європи. Могила син молдавського господаря, споріднений з наймогутнішими польськими родинами, вихований у школах бзуїтів був ціле своє життя прихильником західної культури та католицької церкви, якої організаційні принципи він хотів використати при перебудові тоді вже дуже ослабленої православної церкви. Якщо на цей експеримент дивитись мемо очима модерної людини ХХ століття, для якої релігійні та церковні моменти відійшли на задній план, то навіть сьогодні мусимо подивляти відвагу, скажім навіть очайдушність Могили, який не зважаючи на домі-

нують гостроту релігійних спорів /в Європі 30-літня війна/ взявся реорганізувати православну духовну гієрархію при допомозі вірців знововищеної католицької церкви. Цей очайдушний експеримент вдався і міг вдатися тільки на українських землях, де наслідком попереднього розвитку терен терен був відповідно приготований для сприймання та переведення цих на перший погляд авантюричних планів.

Ціле духове наставлення Могили при усіх його реформах православля було наскрізь зорєнтоване на Захід, однак під оглядом догматичним залишився він на сто процентів вірним сином церкви його батьків і ділів. В особі Могили бачимо отже конкретний приклад цієї синтези двох до тепер чужих для себе світів, двох культур сходу і заходу, синтези, яка українськи православля навіяла латинським духом західної церкви і в цей спосіб дала Україні провід майже аж до XIX стол. у духовому житті Східної Європи. В цьому саме полягає її післяництво, історична місія нашої батьківщини, що виступає не так дуже яскраво в перших початках нашого державницького життя, але в XVII стол. висувається на чоло нашої діяности з користю для цілого східно-славянського світу.

Праця Могили не залишилась без дуже поважних наслідків. Сотні учених, письменників, політиків, організаторів публичного життя покінчили протягом XVII та XVIII стол. цю своєрідну високу школу, щоби маючи в руках цілий арсенал модерного європейського знання виступити до бою в обороні чести та незалежности української православної церкви. Українські патріоти тодішньої доби мандрують після покінчення київської школи з захопленням на захід, головню до Німеччини, щоби зазнайомитися з аргументацією представників реформації проти католицизму. Деякі, як Яворський та Теофан Прокопович добираються навіть до Риму, приймають тимчасово католицьку віру тільки з метою, щоби тут в головному осередку ворожого табору пізнати план противника і зазнайомитися з його методами боротьби.

Поворнувши на батьківщину розвивають вони живу педагогічну та письменницьку діяльність, стараються виховати та підготувати до цієї затаженої боротьби нищі кола духовенства; використовуючи здобуте за кордоном знання вони видають низку теологічно-філософських трактатів проти католицизму, щоби дати своїм співробітникам в руку відповідну духову зброю. Таким способом приходить до сильного розвитку полемічного письменства, до незвичайно високого підйому духового життя на Україні, що не залишилося без впливу навіть на інші православні країни, які висилають до Київа своїх синів на науку.

Цим не вичерпується одначе діяльність цих на західноєвропейський лад вихованих оборонців православної віри. Вони виконали ще інші, не менш важні завдання, що правда не на користь а на шкоду власної батьківщини а саме завдання європеїзації московської держави.-

У ділі Петра Великого відіграла Україна чи не першорядну роль. Основи та розбудова російської імперії навісних часів не до подумання без участі української інтелігенції, Москва сама не мала тоді майже ніяких духових можливостей для здійснення планів Петра, який для

своїх цілей використовував безоглядно інтелектуальні сили сучасного півдня, що розпоряджав тоді науковими авторитетами першої класи. Герасим та Мелетій Смотрицький, Христофор Філарет, Іван Вишенський, Єлісей Плетенцький, Лаврин Єзаваній, Петро Могила, Кассіян Сакович, Тетєєв Семка, Сильвестер Коссов, Лазар Баранович, Іоаннікий Галатовський, Дмитро Гостовський, Теофан Прокопович - це тільки важніші далеко не всі представники наукового життя на Україні. В цей самий час Москва не мала майже ніяких працівників на цьому полі з порядним стажем. При такому стані річей цілком ясно, що Петро I у своїх реформаторських змаганнях аж надто радо черпав із цих культурних скарбів, які нагромадилися на Україні під впливом західно-європейської освіти. Для підтримки нашого твердження наведемо тут свідство

визначного російського історика С. Плетонова, який ні в якому разі не перебільшував ролі українського духовенства в розбудові російської імперії. Великооруське, малоосвітне і вороже уояким реформам духовенство не могло дати Петрові ніякої помочі, міжтим коли мало-росси з їх широким духовим горизонтом, виховані в країні де православля мусіло вести безпереривну боротьбу з імперіалістичним католицизмом, зуміли придбати собі глибше розуміння завдань духового стану та виплекати в собі більший розмах до далекоїдучої активності. Вони ніколи не складали спокійно рук, а все намагалися притягнути навіть чужинців до православля, виступали гостро проти церковних роздрів, заоновували школи, дбали про піднесення життєвого рівня та моралі духовенства і навіть знаходили ще час для письменницької діяльності. Не диво, що вони відповідали краще бажанням цього царя-реформатора і він їх ставив кули вище від великоруських духовників, яких заскорузлі погляди стояли йому тільки на перешкоді. Можна навести довгий ряд українських єпископів, що в російській ієрархії займали дуже поважні пости. Два імена характеризують найкраще ролі України у публичному житті Росії: Степан Яворський, Теофан Прокопович, перший з них заміститель патріяршого престолу, другий реформатор російської церковної адміністрації і радник Петра у всіх важніших державних ділах.

Таким опособом ми є тут свідками дуже дивного явища в історії східньої Європи. Політично слабе, в наслідок розбещеного індивідуалізму своїх провідників розбите майже на атоми Україна, що у своїому ідеалістичному наставленню інколи не мала зрозуміння для справжніх діючих сил - стає жертвою практично-наставленої, сильною центральною владою правленої російської держави. В цей самий час у своїому побідному поході виповнює Україна цей майже порожній простір своїм власним духом і причинюється до європеїзації, модернізації та хвиле-

вого окріплення цієї держави. Реформи Петра Великого мали на меті європеїзацію Росії при допомозі симбіози двох рішальних чинників, а саме матеріальної потуги Півночі з духовими силами Півдня. Однак це співжиття двох з природи різних партнерів не принесло в майбутньому користі ні одному із них. Політично знесилена, духовно експloatована в користь свого завоювника Україна затрачує протягом ХІХ стол. своє давнє, перебуве місце перестав бути в Європі яким небудь чинником в історичному процесі. Але і одночасно царська Росія, що тільки тягнула користі з цієї штучної симбіози не була в стані утриматися на становищі європейської великодержавности а саме тому, що притягнені Петром до розбудови чужі інтелектуальні сили не тільки українські але й французькі, німецькі, усякі Вітте, Ренненкампи, Палени, Гірси і т.п. показали ся зовсім слабі, щоби у моментах сильних потрясень дати відпір наступючим ворожим силам. Ще у другій половині ХІХ стол. існували переважні кола російської інтелігенції /славянофіли - Данилевський/, які відверталися від гнилої Європи а спрямовували свої очі на психічно близький їм схід /єх орієнтація на Схід, вихід на Схід, вихід на Схід, вихід на Схід/. Керівники нашої російської імперії цілком правильно зрозуміли цю правду, що для досягнення їхніх планів Європа не може їм дати нічого і тому відмежували китайським муром своє громадянство від заходу а шукали споріднених собі сил на сході, з якими можлива і корисна симбіоза /Покровський/.

Але для України, що цілий час залишалася в союзі, чи властиво в повній залежності від Великої Росії витворилось дуже тяжке положення, а це тому, що усі її розвиткові, ^{тенденції} уся її природа, її симпатії були спрямовані у протилежний бік. Це спричиняє дуже важкі конфлікти не тільки на економічному полі, але в першу чергу в межах духового життя. У своїх формах та наслідках майже програмовий, показовий, демонстративний характер мала трагедія

сучасного українського письменника Миколи Хвильового, який що правде переконаний більшовик всеж теки виріс у культурних традиціях своєї батьківщини і залишаючися вірним цим настроям спрямовував українську творчість не в сторону Москви а в бік зненавидженого там заходу, осоружної там Європи. Під дуже сильним натиском можновладців з Москви мусів він змінити свій погляд, признатися публично до "прогріхів" супроти офіційної політики, одним словом поповнити "духове самогубство", за яким незбаром слідувало й фізичне. -

Культурно-політичну роль України в історичному процесі європейського сходу можемо представити плястично - образово у слідуочий спосіб: цей урожайний та багатий край був вже з давен давна прохідним простором, через який дики горди Номадів з Азії переливалися на захід і по дорозі нищили усе, що тільки попало їм у руки. Україна, цей рай для члїборобського населення, країна, яку ще на сотні літ перед Христом називали "шпїхліром" Європи, мусіла наслідком свого положення на границі тодішнього культурного світу, витрачувати велику силу енергії для боротьди з кочовиками, щоб не щезнути цілковито з поверхні землі. Ці два моменти, багатство країни і konieczність захищати її багатства перед наїздниками з півночі та зі сходу визначували на перід долю народу що опертий на свій меч цілу напружену увагу мусів спрямовувати в сторону ворога, щоби як можна найкорше спостерягти налходячу небезпеку. Своїми плечима спирювся він на захід, на багатство його культури, з яких він черпав духові сили для власної зятяжної боротьби. В часи, коли український нарід був позбавлений гержевної незалежности переслідував він на культурному секторі притаманні йому напрямні і цим самим виконував це призначення наложене йому долаєк з самого початку його існування. А невдячна ця місія містилась в ньому, щоби бути посередником між заходом і сходом, щоби думки та ідеї, що повстали у культурних традиціях Європи перещіплявати на сам перід на власний відповідно

приготований вже грунт є щойно після акліматизації під чужим підсонням пересувати їх дельше у менш пригожі країни, піклуватися ними та помагати у дельшому їх розвитку.

Другою характеристичною рисою, що для України мала безперечно не дуже позитивне значіння, це надто сильний зв'язок української культури з народом та землею, на якій він виріс і живе. Кочна культура є витвором творчості народу і тому мусить бути відзеркаленням його духа. Трудищі виривають щойно тоді, коли цілий народ вкладається тільки з одної верстви, як п.р. у нас маємо до діла тільки з селянством, бо шляхта є мотивів, про які нам тут не приходиться говорити, перейшла у чужий табір а міщанство і робітництво по містах з причини чужої від нас незалежних не могло витворитися у відповідній кількості і пізніше було виперте чужим елементом. Зв'язок цілого громадянства до здорового, зв'язного зі землею селянство має безперечно свої позитивні сторінки, бо воно гварантує нам стабільність у минулому та сучасному і має запоруку на майбутнє. Однак така "односторонність" криє у собі велику небезпеку упрощення, примітивізації цілого життя, бо виключає збагачення його форм через брак диференціації по різні групи, верстви з різними своєрідними проявами їхнього думання. У нашій культурі та її розвитку відбиваються усі ці односторонності, ця гомогенність селянського громадянства з повною ясністю; усі її явища й процеси виявляють цей "народний", "демократичний" характер, при чому під демосом треба нам розуміти не міське населення а в першу чергу селянство. Якщо для відкинення цієї тези покликуватисьмо на нашу інтелігенцію, то цей відкилик покажеться тем доказом правильности вище наведеного твердження, бо наша інтелігенція це тільки перероджені у мійські піджаки та зіпсовані під впливом цивілізації селянські сини з усіма прикметами та

хібами їхньої психічної структури.

Якщо розглянемо тепер поєднанні ділянки культурної творчості нашого народу, побачимо, що усе в озеряжку інтересів стоїть селянство, його трагічна доля, простір, у якому воно живе, спосіб цього життя а в решті решт світ фантазії з усіми потрібними аксесоріями. Український театр - це в ґрунті річи "народний театр" або кажучи ще краще "селянський театр", незвичайно багата що до мотивів і форм народня музика усіми своїми корнями звязана зі сільським населенням та кресвидом України, пластичне мистецтво поезіїсторичними темами бере свої мотиви головно з народнього життя. Врешті це не випадок а явище оимптоматичного характеру, що Шевченко, якого значіння для свого народу куди більше, чим значіння Шекспіра для Англійців, Мольєра для французів, Гете для Німців, Міцкевича для Поляків - що Шевченко, духовий провідник аж по нинішний день вишов саме із цієї сірої маси, був звичайним кріпаком і його приналежність, органічний звязок з цим "демосом" виступає у його зовнішньому та внутрішньому вигляді так яскраво, що тут ніяких сумнівів не може бути. І друга ясна зірка на літературному небосклоні України Іван Франко був сином простого народу, якому він у розбудові української нації призначав домінуючу роль. - Але навіть філософія, яка звичайно для свого розвитку потребує вищогоступня матеріальної культури і тому була до певної міри пригнаною краще поставлених верств промодянства на Україні сходить зі свого аристократичного педесталу та йде в наріл розвиваючи у його свідомости своєрідний власний світогляд. Метафізика, в якій точно означено становище людини у всесвіті, його роль в життю, його відношення до абсолюта, "система" практичної філософії пристосована до вимогів конкретної дійсности, своєрідна естетика, глибоке почуття почуття краси, що знайшло свій зовнішний вираз та практично

пристосування у дуже тонких творях народного мистецтва - усі ці явища експонують недвозначно на факт, що філософічна культура на Україні знайшла гоступ до народних мас і попала тут на пригосий для її розвитку ґрунт. Найвизначніший представник філософічного мишлення на Україні, Г.С.Сковорода вишов з народу, був ціле своє життя близький до народу викладаючи свою істину там і в селянських хатах. Простий, поединчий спосіб його життя не був тільки позою обрахованою на зогнічний ефект а подумованим глибоким його переконанням, що стояло у повній згоді з цілим побутом українського селянства. Але саме Сковорода, ця оригінальна нескрізь постать звязана в дуже тісний спосіб з часом і простором, в якому вона жила, а у своїй діяльності яскравим прикладом цього інтимного відношення між представниками української культури а цю рідною "землею", ґрунтом, з якого вона виростає. І тому російська наука, що не знала цих корнів творчости Сковороди, не була силі пояснити такої оригінальної появи, якою був безперечно наш філософ на фоні східно-європейської духрности.

В українському писменстві переважають мотиви, що джерело своє мають у відношенні творчої одиниці до цієї "скиби", з якої вона черпає також свої духові сили. Пригадаймо собі основну ідею у романі Кобилянської "Земля"; не матеріяльні мотиви, не бажання "посідати" а непереможний гін бути господаром на власній ниві має таку притягаючу силу навіть на одилицю менше вартісну, що вона не жевхється перед душегубством і таким способом відречить не тільки особисте щастя, але також долю цілої родини. Під цим аспектом цікаво булоби дослідити психологічно манію наших селян, що роками, ще перед першою світовою війною проводили безконечні процеси і нищили себе матеріяльно ізза однієї "скиби". Незвичайно поединчу але при цьому дуже глибоку синтезу цієї селянської філософії дає нам коротке сповізнє великого майстра української

мініатури Стефаніма під заголовком "Вона - земля".

/Із цього інтимного відношення до українського чорнозему поє-
тла, виростає одинока, дійсно українська державна ідеологія вели-
кого історика та соціолога, В.Дипинського, що перший у своїх "Листах
до братів хліборобів" зробив працірників на ріді носіями модерної
державної думки і таким способом показав цілому громадянству шлях
державного національного розвитку. Не могли ми не потрафити зрозуміти
і оцінити Дипинського, так що по винісній день не появилася ні одна
серйозна праця про політичну концепцію, якої чак можуть завидувати
інші щасливіші та під культурним оглядом багаті народи/

До і пластичне мистецтво йде по лінії тенденцій нашої духо-
вості, що не можемо переконатися оглядаючи українські виставки
та музеї; вони підтверджують в повній основі факт, що український
народ не народ хліборобський, якого ціле буття і думання крутиться
доколя "землі - ниви".

Однак цей само і геократичний характер української духовості
має також поважні негативні наслідки. Учас завдання цього реферату
є ствердження дійсності а не її критика, то всеж таки учу прийня-
ти кількоме словами екзакти на стан, до якого односторонній стан
громадянства доводять. І так напц. філософія, як шаршок людського
думання переходячи у широкі народні маси, мусть мимоході присто-
суватися до їхніх потреб, до їхніх інтелектуальних здібностей і
через це тратить свою глибину, від абстрактності переходить до
конкретності, упрощується, демократизується. Наслідком свого "по-
ширення", своїх горизонтальних тенденцій, філософія переслідує в
першу чергу практичні цілі, що тяжуть її з гідністю з життям, вона
зтрачує свою тонкість і як вже згадено свій абстрактний характер.
В літературі нашій соціальний роман майже не-заступлений, але на
тому, що не було й не має талановитих українців, що булиби в силі

ним складним питанням дати відповідну мистецьку форму, але тому, що такий роман вимагає цілком іншого духового настанлення; громада хліборобів, селяків з її архаїчними примітивними формами не дає авторові відповідного матеріалу, стільки конфліктів між різними сферами інтересів, між ворожими собі змаганнями, щоби на цьому фоні створити многобарвні, інтересні картини. Краще представляється справа з історичним романом, оскільки найбільше багатство, найбільшу різноманітність виказує новела, оповідання, які обмежуючись до скромної мініатюрної тематики, тим більше місця залишають психологічному освітленню.

Український краєвид, простір необмежений ніякими природними кордонами є причиною, що фізичне і психічне око людини, привикає поволі до безмежності і сягає у далеку далечінь. Рівночасно з цим поширюється горизонт глядача, збільшується обсяг його інтересів а це знова перешкоджає іти в глибину і змушує нас до поверховності. І тому в межах української культури зустрічаємось з дуже частим явищем, що визначні таланти, дуже спосібні одиниці йдучи слідом за різноманітними інтересами розпорощують свою духову енергію на численні ділянки і тому не можуть дійти на одному полі до величких результатів. Іван Франко, безперечно дуже поважає скупчення духової енергії, працює частинно з причин матеріальної натури, але в першу чергу йдучи за тенденціями української духовости як поет, політик, письменник, публіцист, науковець, що не обмежується знову на одну тільки ділянку. Не має майже ніодного сектора громадянської діяльності, у якому не давби нам Франко творів понад пересічну міру. Одначе можемо собі тільки уявити, які імпортні булиби виследи його праці якби він окупчив свої сили тільки в одному напрямку. Грушевський, історик-енциклопедист дуже великого рівня, організатор наукового життя - незрівняний, але й його тягне в сторону літератури, соціології а в ранні роки навіть гарного письменства. Врешті переходить він на поле політики, висуваячись на перше місце силою обставин, чи може на підставі своєї слави, як на-

укова сила - але тут його роля незавидна, а його діяльність повна нердач. Ми могли би навести ще багато аргументів на доказ, що ця демо - и географічна риса української культури приносить нації окрім позитивних, дуже багато негативних явищ; уважний критик нашої дійсності знайде при своїй роботі дуже багато матеріалу для підтримки цього твердження.

Серед явищ, ^{що} при розгляді нашого життя-буття кидаються нам у вічі, хто знає чи не перше місце, займає слабе у нас розуміння традиції. Українці не знають і не хочуть знати, які сили діяли у нашому минулому, які одиниці творили нашу історію. В результаті такого наставлення ми без протесту погоджуємось на це, що на полі культури цілий ряд творчих, визначних одиниць зечислюються до чужих сфер, через що вони пропадають для власної нації а рідночасно самі виступають у фалшивому освітленні. Сковорода, українець найчистішої води, якого життя і творчість зрозумілі тільки в рамках української дійсності, вважається у фахових закордонних колах основоположником і головним представником російської філософії мимо цього, що він сам для такої оцінки не дав ніяких підстав; Таким самим правом Гоголь став російським письменником, Бортнянський російським композитором, Лосенко і Левицький російськими мистцями, Клим Ганкевич польським філософом, Горбачевський чеським ученим і т.д. в число їх в легіон. Як підставу для такого означення національного характеру одиниці вважають один раз місце побуту мистця, иншим разом мову його творів а знову иншим разом переводиться таку операцію без ніякої причини /Ганкевич - перший примірник психології в українській мові/. Що історики чужих культур стараються таким способом збільшити власні національні надбання не з психологічного боку річ цілком зрозуміла, але зовсім незрозуміла нам постає українського громадянства, яке не піднімає в таких випадках крику обурення, штурму протестів, як це буває у інших народів у сумнівних ситуаціях /як пр. боротьба поміж поляками та німцями о особу Коперника або Віта Ствоша і т.п./.

Ми переходимо над такою експропріацією наших культурних надбань чужими чинниками до порядку дня, зохуємо повну дискретну мовчанку а це тому, що самі про себе нічого не знаємо. Скільки людей знає у нас про Кліме Ганкевича, про Володимира Лесевича визначного філософа, члена старої української громади, нашого кентіянця на переломі XVIII і XIX століть. Василя Долговича, хто з нас знає, що Пулюй ще перед рентгеном майже відкрив загально відомі лучі, що його імя згадується у світовій літературі на рівні з такими фізиками як Дзауль, Роберт Маєр, що Горбачевський дав перший раз в межах хемії органічний звязок створений штучним шляхом. Але після його смерті не найшовся на шлії України-Руси ні один хемік, якийби в українській пресі дав відповідну статтю про заслуги цього ученого європейської міри а в "Крєківських Вістях" появились тільки дві статті, одна написана німцем - фаховим колегою покіного з німецького університету в Празі а друга з рук нефахівця, молодшого приятеля ученого. У нас не має інтересу для думок висказаних іншими членами громадянства хочаби вони були дуже вартісні та епохальні. У своєму епоцентричному наставленню кожний українець починає історію від своєї власної особи. Не має у нас цього органічного звязку між минулим а сучасним, що одиноко дає запоруку славного майбутнього. При чому не треба думати, що тільки світлі моменти історії повинні бути предметом наших дослідів і вивчення, так само часи руйни, ганебні вчинки деяких наших предків мусять знайти строгих але об'єктивних судіїв, що би розглядаючи причини і наслідки цих сумних явищ витягнути науку для нашої діяльності у прийдешньому. Цей брак звязку між поодинчими періодами, чи навіть, явищами української культури можемо ствердити при кожній нагоді так що результати культурний процес не робить зраження органічної цілості, яка поволі але постійно росте, а представляється нам як ряд часами навіть блискучих періодів від себе не-залежних, зі собою неповязаних. Діяльність визначних наших одиниць це неначе поява метеорів, що ярким світлом засіяли на короткий час на нашому духовому горизонті, що би пізніше зникнути без сліду.

З другого боку не можемо промовчати обставини, що саме цей брак сильного або якого небудь звязку з попередніми часами облекшує сприймання нових ідей і творить цим самим відповідний ґрунт для поширення нових напрямків і рухів. Тому українці дуже легко переймають революційні кличі у всіх ділянках публичного життя і так само в межах культури. Чи це є нові напрямки у пластичному мистецтві /Архипенко/, чи нові форми театральних вистав /Лесь Курбас/ або письменницької творчості, чи реформи релігійно-церковного життя - усі ці "новинки" приймаються з захопленням провідними колами українського громадянства. Ми хочемо йти рівним кроком з Європою і не залишатись ні в якому разі по заду, щоби не викликати вражіння ретроградности. Одначе це захоплення "новинками" не триває так довго, на кожний випадок не так довго, щоби ці ідеї могли розвинутись як слід та пустити в новому ґрунті сильні корні. Керуючись переважно почуваннями без контролі розуму знеохочуємось дуже легко до розпочатого діла, кидаємо його в невикінченому стані, шукаємо за новими появами. Ця рухливість духове, зрештою шкідлива, дозволяє українцеві легко пристосовуватись до нових обставин, серед яких приходиться йому жити. Не радо на загаль кидав він рідну землю, але коли силою обставин змушений переноситись на новий ґрунт, зникає він легко до нових обставин, щоби на чужому фоні не впадати занепо у вічі; це вдається йому блискуче але рівночасно починається до затертя національних рисів.

На закінчення треба нам згадати ще одно явище, яке виступає дуже виразно на загальному тлі нашого культурного життя. Усі продукти творчого процесу носять на собі у великій більшості незатерте пятно трагічности, в якому неначе відзеркалюється сумна доля цілого народу. Нашу історію повинні ми знати і тому не можемо дивуватись, що і наше духовість мусіла пересякнуту цим трагізмом виростаючи і розвиваючись серед не менше трагічних обставин. Де лежить причина нашої сумної долі,

це питання не є тут предметом дискусії, але це є факт безсумнівний, що духові наші провідники на власній шкурі відчули тягар цієї незавидної долі і зв'язані з цим почування перелили у твори їхнього генія.-

Однак ця обставина, що в нашому матеріальному і духовому житті виступає так сильно трагізм, не веде наш нарід до зневіри, бо в ньому глибоко закорінений оптимістичний погляд на світ, віра в перемогу доброго принципу, яке має своє метафізичне та етичне обґрунтування.

